

# НАШ ЈЕЗИК

Књига XLVI

Св. 3–4 (2015)

---

## САДРЖАЈ

### Чланци

#### Поводи

- Стојан Новаковић као лингвиста (РАЈНА М. ДРАГИЋЕВИЋ) ..... 1–9  
Лексика, семантика и лексикографија
- Типологија речника српског језика III (Ванлингвистички параметри)  
(ЂОРЂЕ Р. ОТАШЕВИЋ) ..... 11–22
- Семантичке улоге доживљавача и изазивача емоције у значењској структури  
емоционалних глагола у српском језику (АНА В. МИЛЕНКОВИЋ)  
..... 23–38
- Неформализована употреба антонима у лексикографским чланцима Речника  
САНУ (МИЛЕНА М. ЈАКИЋ) ..... 39–57
- О заједничким семантичким компонентама полисемичних  
трансформативних глагола у српском језику (НАТАША М.  
МИЛАНОВ) ..... 59–75
- #### Акцентологија
- О акценатским дублетима именица мушког рода (НИКОЛА М.  
САНКОВИЋ) ..... 77–92

### Прилози

- Лексема *односно* у неким језичким стиливима 19. века (ЈЕЛЕНА М.  
ПАВЛОВИЋ) ..... 93–110

### **Прикази**

- МОНОГРАФИЈА ПОСВЕЋЕНА СРПСКОЈ ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. *Српска лексикографија у теорији и пракси* (колективна монографија), ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 2014, 291 стр. (АНА Ј. БАРБАТЕСКОВИЋ) ..... 111–120
- Митра Рељић, *Српски језик на Косову и Метохији данас (социолингвистички и лингвокултуролошки аспекти)* (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) ..... 121–128
- Срето Танасић, *Синтакса пасива у савременом српском језику* (ВАЛЕНТИНА М. ИЛИЋ) ..... 129–137

### **Хроника**

- Научни скуп *Српски језик и актуелна истражања језичког планирања* (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) ..... 139–145

### **Сећања**

- Бранислав Брборић (1940–2005–2015) (МИЛОВАН МИЛОВИЋ)..... 147–151

### **Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика**

- Читач или читалац*..... 153–154
- О статусу босанског или бошњачког језика..... 155–158
- Белешка о упутству за објављивање радова ..... 159–159

НИКОЛА М. САНКОВИЋ  
(Институт за српски језик САНУ,  
Београд)\*

Оригинални научни рад  
Примљен 3. новембра 2015. г.  
Прихваћен 19. новембра 2015. г.

## О АКЦЕНАТСКИМ ДУБЛЕТИМА ИМЕНИЦА МУШКОГ РОДА\*\*

У раду су на речничкој грађи анализирани акценатски дублети једносложних и вишесложних именица мушког рода. Једносложне именице разврстане су према парадигматским облицима у којима постоји дублетизам. Истакнути су облици са највећим бројем дублетних варијаната. Дублети вишесложних именица класификовани су према паровима акценатских типова у које улазе, а издвојени су типови који обухватају највећи број дублета.

*Кључне речи:* српски језик, именице мушког рода, акценатски дублети, акценатски типови.

### 1. Увод

Сложени прозодијски системи који укључују различите акценатске категорије и у којима постоји велики број прозодијских могућности по правилу се одликују нестабилношћу. Нарочито је то карактеристично за системе са политонијском акцентуацијом, што се показује и на примеру српског језика. Један од израза нестабилности прозодијског система јесте и акценатски дублетизам, који се јавља као резултат преплитања и укрштања великог броја различитих акценатских типова. Стални и динамични процеси те врсте, у савременом

---

\* [sankovicnikola@gmail.com](mailto:sankovicnikola@gmail.com)

\*\* Овај рад је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременој српској књижевној језика и израда Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

језику углавном усмерени ка упрошћавању сложеног система и у различитом степену карактеристични за све идиоми са новоштокавском акцентуацијом, дају мноштво акценатских дублета у стандардном српском језику. Поред тога, дублетизам у оквиру прозодијске норме једним делом је последица прихватања акценатских облика који су различито регионално заступљени, али и тежње да се као нормативни очувају поједини облици који су данас углавном потиснути у стандардном језику. Зато у речницима савременог језика постоји знатно више дублета у односу на Вук-Даничићев акценатски систем (исп. Дешић 2004). Њихов број био би већи када би у дескриптивним речницима били представљени сви парадигматски облици променљивих речи.

Акценатски односи уопште, а тиме и дублетни односи у различитим категоријама речи, зависе у великој мери од њихове слоговне структуре и граматичких особина, иако неке појаве у акценатском систему превазилазе границе морфолошких врста (Пешикан 1969: 122). Речи са већом морфолошком сложености обично су и акценатски сложеније, па имају више акценатских дублета. Променљиве краће речи имају мање прозодијских могућности у основном облику, али често поседују значајне варијације акцента у парадигмама, те су углавном прозодијски сложеније од речи са више слогова. Тако једносложне именице мушког рода могу имати у основном облику само две прозодијске могућности (постоји једино опозиција по квантитету), али због сложености парадигматског акцента спадају у акценатски најсложеније речи у српском језику (Стевановић 1991: 112). С обзиром на сложеност обличних категорија, међу променљивим речима највише акценатских дублета имају глаголи и именице.

У овом раду анализиран је акценатски дублетизам именица мушког рода. Акценатске карактеристике једносложних именица мушког рода разликују се од осталих (нпр. поједини акценатски типови се преклапају, тако да дублетизам не захвата целу парадигму, већ само поједине облике, што је знатно ређе код именица које имају више од једног слога у основном облику), па су оне посебно анализирани. У анализи се полази од грађе из *Речника српскога језика* (РСЈ), који садржи око 150 једносложних именица мушког рода са бар једним акценатским дублетом у парадигми (што чини око 14% свих једносложних именица мушког рода обрађених у овом речнику) и преко 1700 вишесложних именица са статусом акценатског дублета. Као контролни корпус послужиле су једносложне именице мушког рода забележене у *Речнику српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* (РСАНУ), шестотомном *Речнику српскохрватскога књижевној језика* Матице српске (РМС) и *Великом речнику стираних речи и*

израза (Клајн–Шипка <sup>6</sup>2012). Једносложне именице груписане су према парадигматским облицима у којима постоји акценатски дублетизам, док су код вишесложних истакнути парови акценатских типова у које улази највећи број дублета.

Циљ истраживања јесте да се покаже који акценатски типови и (посебно за једносложне именице) парадигматски облици имају најзначајнију улогу у дублетним односима, који типови се најчешће укрштају и који прозодијски фактори имају највећу улогу у дублетним варијацијама. Поред тога, један од задатака је и указивање на повезаност акценатског дублетизма са творбеном структуром неких вишесложних именица.

## 2. Акценатски дублети једносложних именица мушког рода

Према акценатској типологији заснованој на студијама Ђ. Даничића, која је уз мање или веће модификације примењивана приликом истраживања акценатског система новоштокавских говора, једносложне именице мушког рода обично се, на основу акцента у ном. и ген. јд.,<sup>1</sup> поједностављено сврставају у шест акценатских типова.<sup>2</sup> Даље поделе, ограничене само на поједине типове и на именице које имају облике множине, врше се према акценту у ном. мн. Таква типологија обично подразумева следеће акценатске типове једносложних именица мушког рода:

1. *сѣ̂ас-сѣ̂аса*,<sup>3</sup> а) *ѣ̂ра̄г-ѣ̂ра̄га-ѣ̂ра̄гови*, б) *ра̄г-ра̄га-ра̄гови*;
2. *мӣр-мӣра*, *кра̂љ-кра̂ља-кра̂љеви*;

<sup>1</sup> У предговору првом издању РСЈ стоји да се акценатске алтернације наводе „редовно код именица ако се тичу односа номинатив – генитив“ (РСЈ 2007: 8). У овом раду све именице чији генитив једнине није наведен у РСЈ третиране су као именице без акценатске алтернације у односу ном. јд. – ген. јд.

<sup>2</sup> У различитим типологијама акценатски типови обухватају различите парадигматске облике. На пример, код именица акценатски тип може укључивати све облике једнине и множине (Дешић 2013: 24) или само одабране облике. На речничку грађу не може бити примењена типологија која укључује све парадигматске облике, јер се у описним речницима наводе целе акценатске парадигме само код мањег броја значењски богатијих речи (оних које припадају основном лексичком фонду).

<sup>3</sup> Неке именице имају само облике у једнини, па се не сврставају у типове према множинским падежима, већ само улазе у основи тип (нпр. *сѣ̂ас-сѣ̂аса*, *мӣр-мӣра*, *ле̄г-ле̄га*). Нису наведени акценатски типови малобројних именица које немају проширење *-ов/-ев-* у множинским облицима (такве именице немају значај за акценатски дублетизам).

3. *лѣд-лѣда*, а) *крѡј-крѡја-крѡјеви*, б) *мѡсѡи-мѡсѡиа-мѡсѡиови*;  
 4. *сѡиѡ-сѡиѡла-сѡиѡлови*<sup>4</sup>;  
 5. *брѡиѡи-брѡиѡиа*, а) *глѡн-глѡна-глѡнови*, б) *скѡк-скѡка-скѡкови*;  
 6. *крѡч-крѡча*, *крѡсиѡ-крѡсиѡа-крѡсиѡови*.

Акцентатски ликови готово свих једносложних именица мушког рода са статусом дублета (или речи са тројаким акцентима) у РСЈ настају укрштањем наведених типова. У следећој табели парови акцентатских типова једносложних именица разврстани су према парадигматским облицима у којима постоје дублетне варијанте.

Табела 1: Једносложне именице мушког рода према дублетним парадигматским облицима

дублетни облици	типови	пример	остале именице
1) сви облици у парадигми	1б и 5а	крѣм и крѣм, крѣмови и крѣмови	ас, лаз, <sup>5</sup> пух, сквер, сплав, страх, стрес, трут
	1б и 5б	тѡм и тѡм, тѡмови и тѡмови	трѣ
	1б и 6	тѡс, тѡса и тѡс, тѡса, тѡсови и тѡсови	/
	1 и 6	бѡт, бѡта и бѡт, бѡта	цол, шкољ, шлог <sup>6</sup>
	2 и 5б	трѣм, трѣма и трѣм, трѣма, трѣмови и трѣмови	бик <sup>7</sup> , дрен
	2 и 6	каљ, каља и каљ, каља	/
2) номинатив јединице	3а и 5а	змѡј и змѡј, змѡја, змѡјеви	смер
	3б и 5б	збѡр и збѡр, збѡра, збѡрови	бок, под, твор

<sup>4</sup> Овај акцентатски тип обухвата (у РСЈ) само именице *во*, *воњ*, *руј*, *сѡиѡ* и *сѡиѡи*, које немају дублетне варијанте.

<sup>5</sup> У РСЈ дата је предност облицима *лаз* и *лазови*.

<sup>6</sup> Имајући у виду наведене типове, на основу акцентатских дублета у једнини може се закључити да дублетизам постоји и у множинским облицима ових именица. Исто важи и за именицу *каљ*.

<sup>7</sup> У РСЈ се даје предност облицима *бик*, *бика*, *бикови*.

	4 и 6	вр̑х и вр̑х, вр̑ха, вр̑хови	гром, строп <sup>8</sup>
3) сви падежи једине	1а и 5а	чл̑н и чл̑н, чл̑нови	зар, рт, слив <sup>9</sup> , стил, цин, шал
4) зависни падежи једине <sup>10</sup>	1б и 2	г̑ј, г̑ја и г̑ја, г̑јеви	кип, паж, храм
	3б и 4	д̑м, д̑ма (д̑ма), д̑мови	/
	5б и 6	тр̑ч, тр̑ча и тр̑ча, тр̑чеви	блеф, граб
5) множински падежи	1а и 1б	бр̑к, бр̑кови и бр̑кови	брус, жлеб, јеж, кљун, кнез, кос, крес, крин, луг, мех, низ, пир, пуж, рам, слап, спреј, срп, ћук, чуњ, шмрк
		в̑к, в̑кови (в̑кови)	крак, лист, руж, спруд, стан, струк, тим, чин, чун, штаб, шум
	3а и 3б <sup>11</sup>	кр̑ј, кр̑ја, кр̑јеви и кр̑јеви	бој
	5а и 5б	ј̑р, ј̑рови и ј̑рови	/
6) сви падежи изузев ном. јд.	1а и 2	ст̑б, ст̑ба и ст̑ба, ст̑бови и ст̑бови	ум <sup>12</sup>

<sup>8</sup> Именица *с̑рој* није забележена у множини, али имајући у виду наведену типологију, једини акценат у множинским облицима може бити краткоузлазни на првом слогу.

<sup>9</sup> У РСЈ даје се предност облику *слив*.

<sup>10</sup> Због акценатске алтернације у лок. јд. (која се обично губи код именица са кратким акцентом у том падежу), дублетизам се елиминише у том облику код именица које означавају нешто неживо, нпр. *храм*, ген. *храма* и *храма*, лок. (у) *храму*.

<sup>11</sup> Акценат множинских облика појединих именица трећег типа у РСЈ значајно је измењен у односу на досадашњу праксу бележења ових акцената у речницима и приручницима, нпр. *бр̑јеви*, *сл̑јеви*, *с̑д̑јеви*, *с̑р̑д̑јеви* уместо *бр̑јеви*, *сл̑јеви*, *с̑д̑јеви*, *с̑р̑д̑јеви*, како је у РМС. Ђ. Даничић (1925: 24) наводи именице трећег типа са узлазним акцентима (3б), а као изузетке бележи облике *кр̑јеви* и *р̑дови*.

<sup>12</sup> У РСЈ дата је предност облику *умови*.

	1б и 3а	мâх, мâха и мǎха, мáхови и мǎхови <sup>13</sup>	/
	1б и 3б	вǒз, вǒза и вǒза, вǒзови и вǒзови	ток
	1б и 4	гǒл, гǒла и гǒла, гǒлови и гǒлови	/
	5а и 6	спрǎт, спрǎта и спрǎта, спрǎтови и спрǎтови	збег, кит, меч, сеф, скеч, спор, срез, трик, шеф, шиф

Дублетни облици у ген. мн. и синкретичким множинским падежима са наставком *-има* типа *īrǎđǒvǎ* и *īrǎđǒvǎ*, *īrǎđǒвима* и *īrǎđǒвима* забележени су само уз именице *īrǎđ*, *син* и *рег*.<sup>14</sup>

Од свих једносложних именица мушког рода ексцерпираних из РСЈ, једино је именица *гах* посведочена са троструким акценатским варијантама у неким облицима: *гǎх*, *гǎха* (*гǎха*), *гǎхови* (*гǎхови*) и *гǎх*, *гǎха*, *гǎхови*.

У посебну групу треба издвојити и именице које у облицима једнине (свим или само појединим) имају дублетне акценте, док множинске облике немају или они нису дати у РСЈ (тако да није сигурно постоји ли дублетизам и у тим облицима): типови 1 и 2 – *ћǎр*, *ћǎра* и *ћǎра* (и *кал*, *īрǎй*,<sup>15</sup> *шīар*); 1 и 3 – *лǒї*, *лǒїа* и *лǒїа*; 1 и 5 – *слǔх* и *слǔх* (и *īнев*, *ћус* 'изједначење' у неким спортовима, *жбир*, *звон*, *јен*, *кам*, *лаї* 'листић чашице цвета', *њух*, *їев*, *їрах*, *раб*, *рис* 'паKET хартије за писање', *склад*, *слећ*, *смех*, *īромб*, *їуњ*, *цик* 'први почетак, освит, освитаK', *шīил*); 1 и 6 – *шǎї*, *шǎїа* и *шǎї*, *шǎїа*; 3 и 5 – *мǎј* и *мǎј*, *мǎја* (и *їну*, *крок*, *смок*,<sup>16</sup> *сīвор*, *їеј*); 3 и 6 – *кǒї*, *кǒїа* и *кǒї*, *кǒїа*; 5 и 6

<sup>13</sup> Дублети су представљени као резултат укрштања двају акценатских типова, иако би се, с обзиром на начин бележења акцента у речницима, неки примери, попут именице *мах*, могли и другачије тумачити: *мâх*, *мâха*, *мáхови* (1б), *мâх*, *мâха*, *мǎхови* (1а) и *мâх*, *мâха*, *мǎхови* (3а). Ипак, забележене су и две дублетне именице које настају укрштањем више типова: *вǒд*, *вǒда* и *вǒд*, *-а* и *вǒда* мн. *вǒдови* и *вǒдови*, као и *лǒм*, *лǒма* и *лǒма* и *лǒм*, *лǒма* мн. *лǒмови*.

<sup>14</sup> Облици *īrǎđǒvǎ*, *īrǎđǒвима* итд. у правом су дублетном односу са облицима *īrǎđǒvǎ*, *īrǎđǒвима* само код говорника који их чувају у свом говору, док су за остале архаични или стилски маркирани (Јокановић Михајлов 2012: 60). И у другим речницима ови се облици наводе као прави дублети.

<sup>15</sup> У РСЈ даје се предност облику *īрǎйа*.

<sup>16</sup> У РСЈ даје се предност облику *смǒк*.



– *xřīī*, *xřīīa* и *xřīīa* (и *baiī* 'велики чекић, маљ, млат', *īriī*,<sup>17</sup> *кељ, ким, кич, клак, криī, куī, рум, фил*).

Представљени акценатски типови указују на то да поред општих дистрибутивних ограничења у парадигмама анализираних једносложних именица мушког рода важе и додатна ограничења: а) кратак акценат у основном облику подразумева акценат истог квантитета у осталим облицима; б) уколико је у ген. јд. (и осталим падежима једнине са истим акценатом) један од кратких акцената, и у облицима множине остаје акценат истог квантитета; в) ако се у зависним падежима једнине налазе узлазни акценти, у ном. мн. (и другим множинским облицима са истим акценатом) нема акценатске алтернације; г) узлазни акценат у ном. мн. не разликује се по квантитету од акцента у зависним падежима једнине. Именице *бор*, *кец* и *їук* својим дублетним облицима у РСЈ не уклапају се у ова ограничења: *кѣц*, *кѣца*, *кѣчеви* (*кѣчеви*); *бѣр*, *бѣра*, *бѣрови* и *бѣрови*; *їѣк*, *їѣка* и *їѣк*, *їѣка*, *їѣкови*. Неравноправни дублетни облик *кѣчеви* подразумева силазни акценат у ген. јд., чини се пре свега дугосилазни (*кѣца*), који је дат у РСАНУ (али као неравноправан са акценатским ликом из РСЈ). Облик *бѣрови* указује на то да у ген. јд. поред наведеног акцента постоји и дублетни облик са једним од дугих акцената, и то, судећи по раширеном изговору, такође са дугосилазним акценатом (*бѣра*), забележеним у РСАНУ (с тим што се облику *бѣра* даје предност). Својим дублетним облицима именица *їук* улази у акценатске типове 1 и 6, стога у множинским падежима поред лика *їѣкови* треба да буде наведен и бар један од два акцента карактеристична за први акценатски тип: *їѣкови* или *їѣкови*.

Највећи удео у укупном корпусу једносложних именица у РСЈ имају први и пети тип (обухватају готово једнак број именица, заједно око 75% свих једносложних именица мушког рода), па је њихова улога најважнија и у дублетним варијацијама. Поред ових типова без алтернације у односу ном. јд. – ген. јд. значајан је и шести тип. Изложена грађа показује да је акценатски дублетизам једносложних именица посебно карактеристичан за одређене парадигматске облике, а издвајају се следећи облици са значајним бројем дублета: 1) множински облици именица првог акценатског типа; 2) двосложни облици у једнини и множински облици именица петог и шестог типа; 3) облици једнине именица првог и петог типа.

Прва група обухвата именице које у множинским падежима могу имати краткосилазни или дугоузлазни акценат (типови 1а и 1б).

<sup>17</sup> У РСЈ даје се предност облику *īriīa*.

Однос ових типова један је од примера ограничених промена у оквиру норме у односу на акценатске типове које је изложио Ћ. Даничић у својим студијама. Наиме, код Даничића (1925: 20) само „неколико речи“ првог акценатског типа има дугоузлазни акценат на првом слогу множинских облика. Описни речници показују да је тип 1б касније постао заступљенији, а многе именице првог типа забележене су са дублетним варијантама у множини. Бројни дублети и различито акцентовање појединих именица у речницима указују на извесно колебање између ових типова: *вѐкови (вѐкови), жлѐбови и жлѐбови, кнѐзови и кнѐзови, кра̀кови (кра̀кови)* (РСЈ); *вѐкови и вѐкови, жлѐбови, кнѐзови, кра̀кови* (РМС); *вѐкови и вѐкови, жлѐбови, кнѐзови, кра̀кови и кра̀кови* (РСАНУ). И други примери показују да је у РСЈ повећан број именица првог типа са дугоузлазним акцентом,<sup>18</sup> којем се код неких дублета даје предност у односу на краткосилазни.<sup>19</sup>

Друга група обухвата дублете настале укрштањем типова 5 и 6. Дублетне варијанте у двосложним облицима именица са кратким акцентом у основном облику заступљеније су у говорном језику. Једним делом то је последица различитог стања у новоштокавским говорима, али и ширења облика без алтернације у говору већих урбаних средина, попут београдске, где се у кратким акцентованим слоговима махом укида опозиција по тону у корист краткосилазног акцента.<sup>20</sup> У речницима су потврђене невелике разлике у акцентовању именица овог типа.<sup>21</sup>

<sup>18</sup> Постоје извесне разлике и између двају издања овог речника, нпр. *нѝзови и нѝзови* (РСЈ 2007), *нѝзови (нѝзови)* (РСЈ 2011).

<sup>19</sup> О неравноправном статусу типова 1а и 1б говори и податак да у РСЈ није забележен дублет са прихватљивијим краткосилазним акцентом: или су оба прозодијска лика равноправна или је облику са дугоузлазним акцентом дата предност. Такође, веома мали број именица страног порекла прозодијски се прилагођава само именицама типа 1а, нпр. *клу̀б, клу̀бови*. Поред тога, неке именице забележене само са краткосилазним акцентом у ном. мн., нпр. *ждрѐлови, свѐтѐлови*, уобичајене су данас и са дугоузлазним акцентом: *ждрѐлови, свѐтѐлови*.

<sup>20</sup> Елиминисање тонске опозиције нарочито је карактеристично (у београдском говору) за први слог двосложних речи испред кратког последњег слога (Петровић 1996: 93), тако да се ово одступање односи и на двосложне облике именица шестог типа.

<sup>21</sup> У описним речницима те разлике су минималне, нпр. *кѐљ, кѐља и кѐља; кѹй, кѹја и кѹја; лѝм, лѝма (лѝма); ма̀риш (РСЈ); кѐљ, кѐља; кѹй* (акцент ген. јд. није забележен, па се може сматрати да нема алтернације), *лѝм, лѝма; ма̀риш, ма̀риша* (РМС); *кѐљ, кѐља; кѹй, кѹја; лѝм, лѝма и лѝма; ма̀риш, ма̀риша (ма̀риша)* (РСАНУ). Разлике у акцентовању речи страног порекла

Према материјалу из РСЈ, дублетизам који се јавља у двосложним облицима једнине именица са кратким акцентом у основном облику подразумева да су и множински облици акценатски дублети – *сїрѣїи*, *сїрѣїа* и *сїрѣїа*, мн. *сїрѣїови* и *сїрѣїови* (са изузетком именица *блеф*, *їраб* и *їрач*). Именице без акценатске алтернације у једнини (пети тип) по правилу немају дублетне облике у множини<sup>22</sup> (изостаје укрштање типова 5а и 5б), а један од разлога за то јесте и слаба заступљеност именица типа *скѡк-скѡка-скѡкови* у целокупном корпусу једносложних именица мушког рода.<sup>23</sup> Међутим, када се упореди акцентовање именица петог типа у РСЈ и *Великом речнику сїраних речи и израза*, примећују се значајне разлике, и то управо у множинским облицима ових именица, нпр. *ѣїови*, *бѣїови*, *бѣсови*, *бѣїови*, *квѣрїови*, *мѣршеви*, *їрїнчеви*, *чѣјеви* (РСЈ); *ѣїови*, *бѣїови*, *бѣсови*, *бѣїови*, *квѣрїови*, *мѣршеви*, *їрїнчеви*, *чѣјеви* (Клајн–Шипка 2012).<sup>24</sup> Иако су овде представљене само именице страног порекла, чини се да тенденција мешања ових акценатских типова постоји и у

овог типа нешто су веће када се упореде два једнотомна речника. *Велики речник сїраних речи и израза* бележи следеће акценте: *блѡї*, *їрѡш* мн. *їрѡшеви*, *лѡк* мн. *лѡкови*, *сѣї*, мн. *сѣїови*, *сїїѣх* мн. *сїїѣхови*, дакле, без алтернације у једнини, док су у РСЈ дати облици са алтернацијом: *блѡїа*, *їрѡша*, *лѡка*, *сѣїа*, *сїїѣха*. Супротно од тога, у првом речнику код неких именица забележени су облици генитива једнине са алтернацијом: *бѡса*, *дѡка*, *лѡба*, *їѡка*, *чїїа*, *шѡка*, а у другом само основни облик (без алтернације): *бѡс*, *дѡк*, *лѡб*, *їѡк*, *чїї*, *шѡк* итд.

<sup>22</sup> Изузетак је само именица *јѣр* („назив за старословенска слова **ѣ** и **ѣ“**).

<sup>23</sup> Међу именицама које нису акценатски дублети у РСЈ налази се само неколико именица овог типа *скѡк*, *скѡка*, *скѡкови*, тако и *їуч*, *скоїи*, *скуїи*, *сїлеїи*, *сїоїи*.

<sup>24</sup> Број оваквих примера је већи ако се множински облици именица које су у РСЈ забележене само са проширењем основе и наставком *-ови/-еви* уместо целог множинског облика (нпр. *бѣнг (-ови)*) посматрају као облици без акценатске алтернације (дакле, *бѣндови*). Тако су у РСЈ забележене нпр. именице *їѡф (-ови)*, *їѣсїи (-ови)*, *дїск (-ови)*, *кїкс (-еви)*, *кїлїи (-ови)*, *кїрс (-еви)*, *лїфїи (-ови)*, *лѡрд (-ови)*, *їѡкїи (-ови)*, *їїлїи (-ови)*, *рѡф (-ови)*, *їѡкїи (-ови)*, *шїїѡнг (-ови)*, *шїїрѡјк (-ови)*, док у *Великом речнику сїраних речи* све ове именице имају краткоузлазни акценат у множини (тип 5б): *бѣндови*, *дїскови*, *їѡфови*, *їѣсїїови* итд. Овим примерима условно могу бити придодате и именице које су забележене само у основном облику у РСЈ: *бїс*, *їѡнї*, *јѡмб*, *кѡмї*, *рѡнч*, *слѡјд*, *шѡнк* итд., које у *Великом речнику сїраних речи* такође имају множинске облике по типу 5б: *бїсови*, *їѡнїови*, *јѡмбови*, *кѡмїови*, *рѡнчеви*, *слѡјдови*, *шѡнкови* итд.

домаћим речима (што је и посведочено у неким новоштокавским говорима).

У трећу групу примера улазе именице са дублетним ликовима у основном, једносложном облику (и у осталим облицима једнине). Највећи број примера из грађе настао је укрштањем најзаступљенијих акценатских типова (1 и 5). Акценатске разлике у речницима овде су нешто веће, а промене које су у РСЈ учињене у односу на РМС иду углавном у правцу ширења дублетних варијаната: нпр. *а̇с*, *ђу̇с*, *јѐн*, *крѐм*, *ѵра̇х*, *р̄и̇и*, *сквѐр*, *с̄и̇рѐс*, *и̇р̄и̇* (РМС); *а̇с* и *а̇с*, *ђу̇с* и *ђу̇с* итд. (РСЈ).

### 3. Дублети вишесложних именица мушког рода

Акценатски дублетизам код вишесложних именица сложенији је у односу на једносложне у погледу броја акценатских типова и броја дублета, који су вишеструко већи (нарочито код именица са мање од пет слогова у основном облику), али су дублетни односи једноставнији у самим акценатским парадигмама. Чланови дублетног пара углавном припадају типовима који се у парадигматским облицима не преклапају, па је дублетизам који не обухвата све облике речи сразмерно мало заступљен.<sup>25</sup> Међу мноштвом акценатских типова издвајају се они парови око којих се групише већи број дублета.<sup>26</sup>

3. 1. За двосложне дублете карактеристичан је, на пример, пар акценатских типова са краткоузлазним акцентом и кратким неакцентованим слогом (*а̇зои̇*), односно са краткоузлазним акцентом и дугим неакцентованим слогом у основном облику, који алтернира са дугоузлазним акцентом на другом слогу у осталим облицима (*а̇зѵи̇*, *азѵи̇а*). У грађи има око 280 дублета који улазе у ове типове, а доминантна је група изведеница грађених суфиксима *-ић* и *-чић* (око 200 именица), док су остали дублети већином различите именице страног порекла (*ѵдол* и *ѵдѵл*, *кѵрнеи̇* и *кѵрнѵи̇*, *ѵамфлеи̇* и *ѵамфлѵи̇*, *и̇р̄ан-*

<sup>25</sup> РСЈ бележи мали број вишесложних именица са непотпуним дублетизмом: *амбијени̇*, ген. *амбијени̇а* и *амбијени̇а*; *ја̇лац*, ген. *ја̇лаца* и *ја̇лаца*; *кѵкѵи̇*, ген. *кѵкѵи̇а* и *кѵкѵи̇а*; *кр̄и̇ељ*, ген. *кр̄и̇еља* и *кр̄и̇еља*; *и̇а̇кмац*, ген. *и̇а̇кмаца* и *и̇а̇кмаца*; *кѵр̄а̇к*, лок. *кѵр̄а̇ку* и *кѵр̄а̇ку*, ген. мн. *кѵр̄а̇ка* и *кѵр̄а̇ка*; *ла̇нац*, ном. мн. *ла̇нци* (*ла̇нци*); *ѵв̄р̄ан*, ген. мн. *ѵв̄ранѵв̄а* и *ѵв̄ранѵв̄а*, дат., инстр. и лок. мн. *ѵв̄ранѵв̄има* и *ѵв̄ранѵв̄има*; *ја̇бл̄ан*, ген. мн. *ја̇бл̄анѵв̄а* и *ја̇бл̄анѵв̄а*; *кѵбац*, ген. мн. *кѵба̇ца* и *кѵба̇ца*.

<sup>26</sup> Домаће именице и именице страног порекла које су се потпуно прилагодиле акценатском систему српског језика нису одвајане од новијих именица страног порекла (код којих акценатски дублетизам може бити последица непотпуне адаптираности).

зӣӣ и ӣр̀ан̀зӣӣ итд.). Дублетизам код изведеница са суфиксима *-ић* и *-чић* настао је под утицајем акценатских варијаната у новоштокавској говорној бази, и то нормирањем облика са дужином на творбеном форманту, који су у већој мери одлика источнијих четвороакценатских говора.<sup>27</sup>

И друге веће групе двосложних акценатских дублета углавном садрже једну најбројнију скупину изведених речи. Тако у групу дублета типа *б̀ун̄ар* и *б̀ун̄ар* (нешто више од 100 именица) улази већи број изведеница са суфиксом *-ар* од различитих типова творбених основа: *бод̄љар*, *ѝлодар*, *домар*, *јамар*, *кровар*, *машӣтар*, *месар*, *ѝсар*, *сӣтаклар*, *ѝсар*, *ѝорбар* итд.<sup>28</sup>

Парови акценатских типова а) *б̀одеж* и *б̀одеж* (око 100 дублета), б) *ѝск̄аз* и *ѝказ* (нешто више од 40 дублета), односно в) *р̄аз̀л̄ас* и *р̄аз̀лас* карактеристични су за двосложне deverbative изведене нултим суфиксом од префиксираних глагола: а) *до̄ѝусӣ* и *до̄ѝусӣ*, *ѝр̀еско̀к* и *ѝр̀еско̀к*, *ѝр̀о̀лаз* и *ѝр̀о̀лаз*, *р̄аз̀мак* и *р̄аз̀мак*, *ѝкор* и *ѝкор* (око 60 deverbative); б) *ѝсӣа̀д* и *ѝсӣа̀д*, *ѝд̀ѝр̀ес* и *ѝд̀ѝр̀ес*, *ѝѝа̀д* и *ѝѝа̀д* (око 30 deverbative); в) *ѝд̀р̄асӣ* и *ѝд̀р̄асӣ*, *р̄аз̀л̄ас* и *р̄аз̀лас* итд. Готово све изведенице овог творбеног типа у српском језику улазе у три акценатска типа чијим укрштањем настају наведени парови.<sup>29</sup> Којем акценатском типу припада именица, најчешће зависи од префикса ко-

<sup>27</sup> У Вуковом *Ср̄пском р̄јечнику* (1852) суфикс *-ић* готово увек је без дужине: *кр̄сӣић*, *лӣсӣић*, *но̄жић*, *но̄сић*, *ор̄лић* итд. Углавном је тако и у *Ср̄пским акцен̄ӣма* Ћ. Даничића: *б̀ичић*, *бр̀ешчић*, *в̀енчић*, *вр̀анчић*, *вр̀а̀ӣић*, *кр̄сӣић* (1925: 28), мада има и примера са дужином на суфиксу: *ѝр̀а̀д̄ић*, *м̀а̀д̄ић* (1925: 35) или са краткосилазним акцентом: *бр̀а̀ӣић*, *б̀ѝквић*, *к̀д̀ѝлић*, *м̀ѝшић*, *ѝл̀ем̄ић* (1925: 32). Дублетност у овој групи именица највећа је у РСЈ и РСАНУ, док у РМС поред дублета, нпр. *в̀о̀зић* и *в̀о̀зић*, *л̀а̀сић* и *л̀а̀сић*, *к̀љ̀у̀чић* и *к̀љ̀у̀чић*, постоје и именице које припадају само једном од наведених типова: *бр̀е̄жић*, *ћ̀ачић*, *к̀љ̀у̀нић*, *к̀ѝмић* и *ѝа̀јић*, *ж̀б̀у̀нић* итд. У грађи се налази и мањи број дублета изведених суфиксима *-ић/-чић* који не спадају у највећу дублетну групу, већ настају мешањем других типова: а) *м̀л̄ӣнчић* и *м̀л̄ӣнчић*, *с̀в̀е̄ж̄њић* и *с̀в̀е̄ж̄њић*, *ћ̀ѝчић* и *ћ̀ѝчић*, *ѝа̀нчић* и *ѝа̀нчић*; б) *д̀е̄ѝл̄ић* и *д̀е̄ѝл̄ић*, *м̀ѝшић* и *м̀ѝшић*, *ѝѝѝрић* и *ѝѝѝрић*; в) *к̀ончић* и *к̀ончић*.

<sup>28</sup> Слично као код изведеница са суфиксима *-ић* и *-чић*, и у овој групи именица у РСЈ је извршено извесно уједначавање акцента (какво углавном постоји и у РСАНУ), тј. повећање броја дублета.

<sup>29</sup> Изузеци су доста ретки, нпр. *н̄а̀ѝа̀д* и *н̄а̀ѝа̀д*, *р̄ас̀ѝа̀д* и *р̄ас̀ѝа̀д*.

јим су грађени глаголи у основи.<sup>30</sup> Најмање су заступљене именице типа *йскāз, рāзлāс* итд.

У грађи се налази и око 100 дублета типа *рййшам* и *рййшам*. То су махом именице страног порекла, међу којима не постоји јасна формална веза, са изузетком именица на *-ер*: *квекер, кийер, махер, сервер, скуйтер, снајпер, сиринийер, шасийер, шендер, шрилер, фла-сийер, хамер, шусийер* итд.

3. 2. Код већих скупина тросложних дублета такође је видљива веза између (творбене) структуре именица и акценатског дублетизма. У следећој табели представљене су најбројније групе тросложних акценатских дублета у *Речнику српскога језика*.

Табела 2: Најбројније групе тросложних акценатских дублета у *Речнику српскога језика*

пар акц. типова	бр.	карактеристике дублета и примери
ёконом и екдном	63	<ul style="list-style-type: none"> <li>– речи са везаним основама страног порекла (суфиксоидима и префиксоидима): <i>дијаирам, еийирам, сйе-ноирам, шелеирам, холоирам, еийираф, шелеираф, хро-ноираф, биоској, сйејоској, шелеској, хороској, еийдерм</i> итд.</li> <li>– друге именице страног порекла: <i>абонос, бесйселер, дебаланс, инйелекй, кайшолук, нокауй, обелиск, ок-йшох, йрејтерий, йшомахавк</i> итд.</li> <li>– сложенице с нултим суфиксом: <i>грвојед, мравојед, родолуб, рукойвор, йрбосек</i> итд.</li> <li>– изведенице са суфиксима <i>-ић/-чић</i>: <i>йавранић, деве-рић, йујолчић, ћилимчић, шйагорчић</i></li> </ul>
објектив и објектив	61	<ul style="list-style-type: none"> <li>– изведенице са суфиксима <i>-ик/-ник/-еник</i> и <i>-њак/-ењак</i>: <i>деоник, жрйвеник, кажњеник, милосник, семе-ник, хайшеник; даждевњак, кичмењак, самойњак, ча-робњак</i> итд.</li> <li>– именице страног порекла: <i>йрамофон, дикйафон, ксилофон, микрофон, саксофон; лајймоийив, лакса-ййив, седаййив, фрикаййив; йлацијал, еоцен, имбецил, саркофај, шеријер, хидројен, хлорофил</i> итд.</li> </ul>
колорит и колорит	55	<ul style="list-style-type: none"> <li>– именице са везаним основама страног порекла: <i>ан-йломан, йрандоман, клеййоман, наркоман, франкоман;</i></li> </ul>

<sup>30</sup> То показује и акценат именица које немају статус дублета: *дввод, ддввод, ддскок, йзнос, йзвоз, йзрез, йсйийй, навод, налей, нанос, нййлав, одвод, одмор, дйкуй, йревод, йревоз, йрелом, рāзвод, рāзлаз, рāзмах, рāзрез* итд.

		<i>їркофил, русофил, србофил, филмофил, царофил; анлофоб, русофоб, србофоб, франкофоб</i> итд. – друге речи страног порекла: <i>доломиї, ерудиї, језуиї, монолиї, паразии, фавориї, иаїријарх, револвер, филиран</i> итд. – изведенице са суфиксом <i>-ић</i> : <i>каїуїић, квадравић, кромїирић, манилић, иаїирић, шеширић</i>
алкохол и алкохол	50	– изведенице са суфиксом <i>-лац</i> од гл. основа: <i>бајалац, ледалац, ірабилац, жетїелац, кудилац, куїилац, кушалац, машиїалац, мислилац, іраїиїлац, рушилац, слушац, чисїиїлац</i> итд. – именице страног порекла: <i>ваучер, камерман, каубој, каучук, конїрабас, іреферанс, суфициї, шїиришїус</i> итд.
закључак и закључак	36	– изведенице са суфиксима <i>-лац, -ац</i> и <i>-ак</i> : <i>їаїиїалац, давалац, кајкавац, іриморац, сїрадалац; зализак, наїласак, разломак</i> итд.
вãтромет и вãтромѐт	23	– сложенице са нултим суфиксом: <i>водовод, водоїток, іасовод, крвоїток, носорої, шїойловод, цевовод</i> итд.

3. 3. Код четворосложних дублета највећу групу чине сложенице (претежно придевско-именичке) са суфиксом *-ац*, које имају краткоузлазни акценат на спојном вокалу или дугоузлазни на првом слогу именичке основе (око 45 именица), нпр. *белдокожац* и *белокóжац*, затим *боїоносац, бодљокожац, ілавонóжац, једнобожац, кљунорожац, Средоземац, шврдокрилац, Црноїорац, црнокожац, чанколизац* итд.

Неки прозодијски модели превазилазе оквире слоговне структуре речи. Поменути акценатски типови *азоїї, азóїїа* и *колдориї, колориїїа*, који се обично укрштају са типовима *азоїї, азоїїа* и *колдориї, колдориїїа*, показују да њихова веза и улога у дублетним односима не зависи првенствено од броја слогова. То потврђују и четворосложни дублети типа *камидонїї, камионїїа* и *камидонїї, камидонїїа*. И у овој групи дублета, као код тросложних именица, доминантне су речи страног порекла, највише оне са суфиксоидима: *библиоман, меїаломан, аусїрофил, библиофил, мађарофил, словенофил, аусїрофоб, іерманофоб, словенофоб; ајаїиолах, анїисемиї, јеромонах, лакїтобацил, хаїишериф* итд. Код једног броја речи са постпозитивним формантима страног порекла дублетизам се такође јавља независно од слоговне структуре, нпр. код речи са формантом *-иїиис/-иїиис*: *бронхиїиис* и *бронхиїиис*, тако и *дермаїишїиис, енцефалиїиис* итд.

3. 4. Дублетни акценатски ликови разликују се по бар једном од три основна прозодијска фактора: тону, квантитету (у акцентова-

ном или неакцентованом слогу) и месту акцента, који различито утичу на дублетно варирање вишесложних именица. Код двосложних дублета најчешће су опозиције по трајању неакцентованог слога и тону кратког акцентованог слога (нпр. типови *àzōīī* и *àzōīī*, *būnār* и *būnār*). По тонској компоненти, понекад удруженој са променом места акцента, разликује се највећи број тросложних дублета (нпр. типови *ёконом* и *екдном*, *објектӣив* и *објектӣив*). Може се закључити да најзначајнију улогу у дублетним варијацијама имају акценатски типови са краткоузлазним акцентом.

#### 4. Закључне напомене

Анализирана речничка грађа показује да су дублетне акценатске варијанте у парадигмама појединих једносложних именица мушког рода карактеристичне углавном за следеће облике: 1) множински облици именица типа *вѣк-вѣка*; 2) зависни падежи једнине (и множински падежи) именица са кратким акцентом у основном облику; 3) једносложни облици именица без акценатске алтернације у ген. јд. и 4) множински облици именица типа *квѣрӣи-квѣрӣиа* (углавном страног порекла). Дублетне варијанте вишесложних именица махом обухватају целу парадигму. Највише двосложних дублета уклапа се у акценатске типове *àzōīī* и *àzōīī*, *būnār* и *būnār*, *рӣӣиа* и *рӣӣиа*, *бóдеж* и *бóдеж*, *ӣскāз* и *ӣсказ*, док су за тросложне акценатске дублете карактеристични типови: *ёконом* и *екдном*, *објектӣив* и *објектӣив*, *колòрӣӣи* и *колòрӣӣи*, *āлкохол* и *āлкохол*, *зāкључак* и *зāкључак*, *вāӣромейӣи* и *вāӣромейӣи*. Четворосложних и других вишесложних дублета има знатно мање. Важну улогу у дублетним односима има и творбена структура вишесложних именица, што је показано на примеру именица са суфиксима *-ић/-чић*, *-ар*, *-ик/-ник* и са различитим постпозитивним компонентама страног порекла.

#### ЛИТЕРАТУРА

- Даничић 1925: Ђуро Даничић, *Српски акцентӣи*, Београд.
- Дешић 2004: Милорад Дешић, Акценатски дублети у савременом језику и Вук-Даничићева акцентуација, *Српски језик* IX/1–2, Београд, 149–160.
- Дешић 2013: Милорад Дешић, Акценат изведених и сложених ријечи у савременом српском језику с обзиром на акценат основе, *Српски језик* XVIII, Београд, 23–34.



- Јокановић Михајлов 2012: Јелица Јокановић Михајлов, *Прозодија и јо-ворна култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Петровић 1996: Драгољуб Петровић, Фонетика, у: *Српски језик на крају века*, ред. Милорад Радовановић, Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 87–102.
- Пешикан 1969: Митар Пешикан, О основама штокавске акцентуације, *Јужнословенски филолоџ XXVIII/1–2*, Београд, 107–142.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Књиџа о акценџу књижевној језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

## ИЗВОРИ

- Карацић 1852: Вук Стефановић Краџић, *Српски рјечник (исџумачен њемачкиџем и латинскиџем ријечима)*, Беч.
- Клајн–Шипка <sup>6</sup>2012: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- РСМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.
- РСЈ: *Речник српској језика*, Нови Сад: Матица српска, <sup>1</sup>2007, <sup>2</sup>2011.

*Никола М. Санкович*

## К ВОПРОСУ ОБ АКЦЕНТОЛОГИЧЕСКИХ ДУБЛЕТАХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ МУЖСКОГО РОДА

### Резюме

В данной работе анализируются дублетные ударения односложных и многосложных существительных мужского рода на словарном материале. Подчеркиваются парадигматические формы односложных существительных с наибольшим количеством акцентологических вариантов. Многосложные существительные, обладающие статусом акцентологического варианта, распределены по парам акцентологических типов, особенно выделяются типы с самым большим количеством дублетов. Связь словообразовательной структуры существительных с их акцентологической вариативностью представ-

лена на примере производных слов с суффиксами *-ић/-чић*, *-ар*, *-ик/-ник* и существительных с словообразовательным формантом иностранного происхождения. В работе рассматриваются самые важные просодические факторы для акцентологического дублетизма.

*Ключевые слова:* сербский язык, существительные мужского рода, акцентологические дублеты, акцентологические типы.